

Büky László

Influenza

Nemrég olvastam a *Magyar Orvosi Nyelvben* (8), hogy „[n]áthás és más átmenő(s), kehel(l)ős, göthös betegségek gyötörték a világot eleget, de máig nem szület(het)ett róluk összefog(lal)ó irodalom, hiszen ezek alapvetően tünetszegény, de gyorsan ölő betegségek [...]. Idegenkedő nevük méltatlanul tarol manapság. Nátha helyett *influenzát* mondanak az idegenszívűek, még a magyar betegeknek is nap mint nap. Orvskollégák is botladoznak pallérozatlan nyelveikkel, így botránkozva hallhatunk *infulenzáról*, de akár még *influenziáról* is. [...] ajánlom nekik a könnyebben kimondható, magyarul (anya)nyelvbarátabb *nátha* emlegetését, különösen műveltebb betegek [!] körében.”

A lap ugyane számában a kéziratokra vonatkozó tanácsokban nyelvi elkötelezettségre hívják föl a leendő szerzők figyelmét. Nos: az *alapvetően* divatszó, a *nyelvbarát* és a *tünet-szegény* összetétel is efféle mintát követ. Az „orvskollégák” és „nyelveik” egyeztetéséről is lehetne szólni „(anya)nyelvbarát” szempontból, ám maradjunk a *nátha* szó használatánál.

A *nátha* szó szláv, talán szlovák eredetű, 1533-ból van írásban előfordulása (3). Többnyire két jelentésben volt használatos, az egyik: ’az orr nyálkahártyájának váladékképződéssel járó gyulladása’, a másik: ’náthás beteg váladéka; takony’. A bő félszáz éves értelmező szótári leírásban (1) is ezeket a jelentéseket látjuk, a fiatalabb értelmező szótár (9) csupán az elsőt írja le. Az ’influenza’ nem egyenlő a *náthával*. Ez magyarázhatja a régebbi orvosi nyelv *náthaláz* szavát, amely ’influenzá’-t jelentett. Így azután jelentéstani szempontból sem érthető, miért lenne „magyarul (anya)nyelvbarátabb” – a nyelvi elkötelezettséget magam én ebben sem látom – a *nátha* az *influenzánál*. Remélhető: a „műveltebb betegek” ugyancsak ismerik a több száz éves *nátha* jelentését is.

A *nátha* szó mint betegségnév tehát meglehetősen régi, ezért azután a szónak a vele kapcsolatos egészségi állapot kifejezésére különféle helyzetekben kellett helytállnia. Ezért jöhetett létre *disznónátha*, *muszkanátha*, *spanyolnátha* megnevezésű betegségnév. Az efféle elnevezésmód általános. A nyelvközösség számára idegen dolgot gyakori

a származási helyéről elnevezni vagy arra utalni. Egyes háziállatok nevei erre kézenfekvő példák: az *indiai tyúk* ’páva’, a *bosnyáknyakú tyúk* ~ *török tyúk* ’Szeremley-tyúk’, *szevasztopoli lúd* ’fodros lúd’, *muszkaréce*; *muraközi ló*, *arab ló*, *török ló* (4). Ezért azután aligha állítható, hogy „[a] *spanyolnátha* valamivel elegánsabban hangzik, mint a *disznónátha* vagy éppen a *muszkanátha*”, amint ezt az írás állítja. (A *muszkanátha* szintén megtalálható a nyelvjárásokban.) Az elegancia mibenléte (e szavak használatában is) ennél bonyolultabb, és nem is tartozik ide. Mindenesetre egy nyelvjárásnak tartható vagy tartott nyelvi alakulattal kapcsolatosan föl sem vehető az elegancia kérdése, amelynek fogalmát a cikkíró nem is határozza meg.

Czuczor Gergely és Fogarasi János ezt írták annak idején szótárukba:

„NÁTHAHURUT, (nátha-hurut) ösz. fn. Hurutos nátha (Influenza, Grippe.)” (5). Ebben megjelenik az *influenza* és a *Grippe*, nyilván rokon értelmű szóként. A két jeles szótáríró ismerhette a számos nyelvben meghonosodott olasz *influenza* főnevet, minthogy ez az 1743. évi olasz járvány után terjedt el. A magyarba vagy közvetlenül, vagy német közvetítéssel jutott. Az olaszban ’befolyás, kihatás; égitestek hatása; náthaláz’ az *influenza* szó jelentése, alakját latin *in fluere* ’befolyik; befolyásol’, illetőleg a középkori latin *influentia* adta (3). A korabeli műveltség úgy vélte, égitestek befolyásolják az egészséget, okozhatnak betegségeket, emiatt használták a kór (vagy egyes kórok) megnevezésére ezt a szót, amelyik megőrizte az olasz írásmódot, de magyar olvasatot kapott, ami például a *z* hangban is megmutatkozik (a szóvég magánhangzója mellett). A *Grippe* egyébként német, ám erről nem írt a fent említett cikk szerzője, pedig jó volna tudni valamit ennek is az úgynevezett eleganciájáról...

Az *influenza* szó előfordulása nem nagy, a XX. századi széprózában a 3 410 leggyakoribb szótári címszó között nem fordul elő az idevágó gyakorisági vizsgálat szerint (6). A fentebb említett kéziszótárban ③ jelű (11), vagyis

a gyakoriság alsó határa a köznyelvben 1,1/millió szó. A régi magyar természetesen nem a betegségnevé, hanem a latin eredeti volt használatos (a hivatali nyelvben), egy erdélyi példa: „**influenzia** befolyás, influentia; Einfluß. 1791: (A vádlottnak) Sok gonosz tselekedeteiért a Ttes Táblától is oly Levele vagyon hogy Se Biroságra, se eskütségre soha is ne applicáltassék, mégis a Vice Tiszt Uraknál olly *influentiája* vagyon, hogy az eskütek közül soha ki nem marad [...]” (10). Az *influenzia* szövége egyébként visszalatinosítás.

„[B]otránkozva hallhatunk *infulenzáról*, de akár még *influenziáról* is” – olvastam a továbbiakban. Hadd növeljem a botránkozást a tájnyelvből származó szósorozat alakváltozataival: *incifunci*, *inferencia*, *ifīēza*, *incinfinca*, *influenca*, *influzia*, *inflúzia*, *influlencija*, *influenciá* (7). Ezeket a nyelvjárási alakokat aligha idegenszívű atyánkfiai-lányai mondották volt a nyelvjárásgyűjtőknek. Éppenséggel fordítva áll a dolog, ők a magyar szóalakok idomához igyekeztek ösztönösen alakítani az *influenzát*. Hangátvetés, népetimológia, latinosság, miegyéb játszik-játszott közbe a változatokban. Efféle jelenségek ma is megesnek, nemcsak hajdan, és nemcsak a nyelvjárásokban. Arany János *koronáció* szava latinosság: „Büszke magyar náció! | Nem lesz *koronáció* (Coronini)” (2). A *Lidl* üzletek *lidli* kiejtésű neve pedig magyarítás (nem lévén *dl* végződésű magyar szó), akárcsak az *influenza* bármelyik változata.

IRODALOM

1. Bárczi Géza, Országh László (főszerk.) *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. Budapest, Akadémiai Kiadó 1959–1962.
2. Beke József (szerk.) *Arany-szótár. Arany János költői nyelvének szó-készlete* I–III. Anyanyelvápolók Szövetsége Budapest, Inter 2017.
3. Benkő Loránd (főszerk.) *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I–III. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967–1976. + *Mutató*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1984.
4. Büky László *Bosnyáknnyakú tyúk és zsidónyelű kés* Magyar Nyelvőr 2010;134/1:109–12.
5. Czuczor Gergely, Fogarasi János *A magyar nyelv szótára* I–VI. [I–IV.] Emich Gusztáv, [V–VI.] Athenaeum, [I–V.] Pest, [VI.] Budapest 1862–1874.
6. Füredi Mihály, Kelemen József (szerk.) *A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára 1965–1977*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1989.
7. Lőrinczy Éva, B. (szerk.) *Új magyar tájszótár* 1–5. Budapest, Akadémiai Kiadó 1979–2010.
8. Nyáry Szabó László *Spanyol-é a gyilkos nátha?* Magyar Orvosi Nyelv 2017;1:35–8.
9. Pusztai Ferenc (főszerk.) *Magyar értelmező kéziszótár* 2., átdolgozott kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó 2003.
10. Szabó T. Attila (főszerk.) [1–7.], Szabó T. Attila, [8–11.], Vámszer Márta, [12.] Kósa Ferenc, [13–14.], Fazakas Emese [1–4.] *Erdélyi magyar szótörténeti tár / Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania / Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes* I–XIV. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó [V–VIII.] Budapest, Akadémiai Kiadó [IX–XIV.] közreadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1975–2014.

Főszerkesztői tájékoztatás

A *Magyar Orvosi Nyelv* folyóiratunkat zömében a tudományos pénzemből támogatva adtam ki (17 éven keresztül számonként 1500–1700 példányban); és küldtük ingyen annak, aki kérte. A tudományos forrásaim sajnos megszűntek – ez az idősödők sorsa. Ezért a nyomtatott kiadás 100 példányra korlátozódik, zömében a könyvtáraknak tudunk csak postázni.

Az elektronikus megjelenés változatlan, a folyóirat teljes egészében letölthető a www.orvosinyelv.hu honlapról.

Megjegyzés: Sok helyről kértem támogatást, eredménytelenül. Ha mégis támogatnának, a nyomtatott kiadást is folytatjuk.